EVOLUŢIA INVENTARULUI ÎN TERMINOLOGIA METEOROLOGIEI. NIVELURI DE UTILIZARE

THE EVOLUTION OF THE INVENTORY IN METEOROLOGICAL TERMINOLOGY. LEVELS OF USAGE

(Abstract)

The present paper examines the evolution of the inventory in meteorological terminology, being thus part of a descriptive-linguistic research dedicated to this specialised language. Starting from three sources belonging to a large period of time in the development of literary Romanian (1639-1790), the paper underlines the importance held by the diachronic perspective of study. Consequently, further attention is given to general and specific characteristics in the evolution of meteorological terminology, as well as to close analysis of levels in which terminological units are used.

Cuvinte-cheie: terminologie descriptiv-lingvistică, diacronie, evoluţie, termeni, utilizare.

Key-words: descriptive-linguistic terminology, diachrony, evolution, terms, usage.

Introducere

Înscriindu-se pe linia analizelor terminologice descriptiv-lingvistice sau „externe", prezenta lucrare are ca obiect evoluţia inventarului din **terminologia meteorologiei (TMt)**, o ştiinţă cu un impact social larg, care a fost rareori discutată din punct de vedere lingvistic pe teren românesc. Spre deosebire de lucrări anterioare dedicate acestei terminologii (Grigore 2011, Grigore 2012), perspectiva sincronică este abandonată în favoarea unei abordări diacronice, de actualitate, cu rezultate interesante atât în cercetări terminologice româneşti

BDD-V2856 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:22 UTC)

(Bidu-Vrănceanu 2010a, 2010b; Toma 2010, 2012), cât şi străine (Briu 2011, Ohligschlaeger 2011, Sakhno 2011).

Studiul diacronic al **terminologiei meteorologiei** nu s-a bucurat de atenţia cuvenită în lingvistica românească, neexistând o cercetare care să urmărească momentul apariţiei sale şi evoluţia ulterioară. Aspecte referitoare la parcursul **TMt** (deşi nu se face o referire precisă la domeniul meteorologic) sunt prezentate succint de N. A. Ursu în *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti* (1962), într-un capitol despre evoluţia terminologiei geografice, care include unii termeni meteorologici.

Corpusul lucrării de faţă este alcătuit din trei traduceri din surse diferite, a căror alegere a fost influenţată de periodizarea propusă de Gheorghe Chivu (2000: 26-29) pentru variantele stilistice ale limbii române de la apariţia primelor texte. Periodizarea respectivă porneşte de la existenţa a două epoci majore în evoluţia limbii române literare, epoca veche (1532-1780) şi epoca modernă (cuprinsă între anul 1780 şi sfârşitul secolului al XIX-lea), fiecare împărţite, la rândul lor, în alte două etape (*ibid.*).

Primul izvor este un *Gromovnic* tradus din slavonă şi tipărit de un anume popa Dobre în Transilvania, în timpul principelui Gheorghe Rákóczi I (aprox. 1639). Ilustrativ pentru cea dintâi etapă a epocii vechi (1532-1640), *Gromovnicul* a fost scris cu scopul prevestirii viitorului după fenomene naturale ca fulgere, tunete sau cutremure, cuprinzând termeni meteorologici precum BOARE, BURĂ sau VÂNT.

Foletul novel, a doua sursă folosită în analiza noastră, face parte din următorul interval de dezvoltare a limbii române literare vechi (1640-1780). Izvorul conţine o serie de calendare traduse din italiană şi redactate de Ioan Romanul în Ţara Românească, în domnia lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714). De cele mai multe ori, calendarele urmează un anumit tipar, furnizând prognoze care, în ordine, ţin de latura politico-diplomatică, militară, socială şi meteorologică.

Ultimul izvor utilizat este secţiunea „Pentru aerologhie” din *Gramatica de la învăţătura fizicii* (cca. 1790), tradusă de arhiereul moldovean Amfilohie Hotiniul. Semnificativă pentru perioada de tranziţie sau prima etapă din epoca modernă a limbii române literare (1780-1840), secţiunea reprezintă un tratat ştiinţific. Cu o apariţie motivată de necesităţi didactice, „Pentru aerologhie” impune în **terminologia meteorologiei** împrumuturi lexicale ca AEROLOGHIE, ATMOSFERĂ sau METEOR, oferind definiţii în care sunt precizate detalii etimologice, taxonomice şi enciclopedice.

Înainte de a începe discuţia propriu-zisă, se cuvine a fi făcută o observaţie privind structura lucrării noastre. Prima parte (**Aspecte teoretice**) este rezervată trecerii în revistă a unor considerente de ordin teoretic referitoare la importanţa perspectivei diacronice în terminologie şi la principalele metode utilizate în

BDD-V2856 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:22 UTC)

studierea ei. În a doua secţiune, **Consideraţii preliminare asupra corpusului selectat**, vom oferi câteva informaţii despre cele trei texte din corpusul nostru. Partea aplicativă este regăsită în cea de-a treia subdiviziune (**Evoluţia inventarului în terminologia meteorologiei. Niveluri de utilizare**), care urmăreşte perspectiva evolutivă a celor trei izvoare menţionate şi înregistrarea termenilor meteorologici păstraţi până în prezent. Lucrarea se încheie cu o secţiune intitulată **Concluzii**, ce adună observaţiile rezultate în urma analizei întreprinse.

Aspecte teoretice

Potrivit *Dicţionarului de ştiinţe ale limbii* (2005: 170), introducerea termenului *diacronie* în lingvistică îi este atribuită lui Saussure, care îl defineşte în opoziţie cu *sincronia*. Dacă aceasta din urmă desemnează un stadiu de limbă, *diacronia* are în vedere o fază de evoluţie. Din dihotomia *diacronie/sincronie* decurge distincţia dintre cele două perspective din care poate fi studiată limba. Ca urmare, diacroniei îi corespunde perspectiva dinamică sau evolutivă, pe când sincronia este strâns legată de abordarea statică sau descriptivă. Saussure consideră că există o antinomie radicală între faptul static şi cel evolutiv, susţinând primatul sincroniei, întrucât diacronia este o sumă a sincroniilor succesive, iar fiecare fapt de evoluţie trebuie integrat în sistemul în care a funcţionat la un moment dat (*ibid.*). În aceeaşi ordine de idei, Eugen Coşeriu afirmă că limba se constituie în diacronie şi funcţionează în sincronie, deoarece însăşi folosirea unei limbi stă la originea schimbării acesteia (*ibid.*).

În cadrul studierii actuale a diferitelor terminologii (pe plan intern: Bidu-Vrănceanu 2010a, 2010b; Toma 2010, 2012; pe plan extern: Briu 2011, Ohligschlaeger 2011, Sakhno 2011), se constată o deplasare din ce în ce mai mare a interesului de la o cercetare sincronică la una diacronică, chiar dacă, din perspectiva comunicării strict specializate, făcute într-o anumită perioadă, sincronia primează. Această situaţie este ilustrată de modul în care diacronia este percepută în fiecare dintre cele două orientări privind studiul terminologiei.

Terminologia „internă", normativ-onomasiologică sau cognitivă, este realizată de specialişti pentru specialişti, fiind preocupată de asigurarea unei comunicări univoce, precise, într-un domeniu de activitate (Bidu-Vrănceanu 2012: 14-15, 50). Ca atare, codificarea termenilor în respectivul domeniu la un moment dat contribuie la caracterul în mod obligatoriu *sincronic* al acestui tip de terminologie (*ibid.*: 50).

În ce priveşte terminologia „externă" sau descriptiv-semasiologică, obiectivul principal este descrierea lingvistică, anume specificul exprimării sensului specializat într-o terminologie sau descrierea termenilor sub aspectul trăsăturilor lingvistice (*ibid.*: 14). Deşi în cercetările actuale se admite că,

BDD-V2856 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:22 UTC)

teoretic, terminologia se ocupă mai mult de palierul sincronic decât de cel diacronic (Cabré *apud* Bidu-Vrănceanu 2012: 50), abordarea în evoluţie a unei terminologii nu este neglijată, fiindcă poate aduce rezultate importante pentru lexicul specializat.

Diverşi cercetători (între care Maria Teresa Cabré, Loïc Depecker, François Gaudin) sunt de părere că scopurile direcţiei evolutive în studierea terminologiilor vizează nu numai stabilirea originii şi a modului de formare a termenilor, ci şi introducerea unor detalii social-istorice (*apud ibid.*). De asemenea, în contextul diacroniei, analiza conceptual-semantică determină apariţia unor tipare generale de modificare a sensului specializat, precum şi urmărirea modului în care s-au constituit limbile de specialitate în diferite domenii de experienţă (Depecker *apud* Bidu-Vrănceanu 2012: 50).

Obiectivele menţionate mai sus sunt ilustrate în studii terminologice de actualitate, deopotrivă româneşti şi străine. În cercetările autohtone, evoluţia domeniilor şi a subdomeniilor sub aspectul formării şi al relaţiilor existente între ele permite o dublă abordare. Prima se referă la acele domenii care au forme de manifestare (texte) încă de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, constatându-se în cazul lor organizarea în domenii şi subdomenii (Bidu-Vrănceanu 2012: 52). Demn de menţionat este limbajul lingvisticii (id. 2010b: 49-72), în care, la sfârşitul secolului al XVIII-lea, termenul GRAMATICĂ denota domeniul, împărţit în subdiviziuni clare: FONETICA, ORTOGRAFIA, SINTAXA şi ETIMOLOGHIA (cu sensul de „morfologie") (*ibid.*: 50-51). Ulterior, subdomeniile au cunoscut o specializare din ce în ce mai mare, ajungându-se, în prezent, la subdiviziuni precis definite (de pildă, FONETICĂ GENERALĂ, FONETICĂ DESCRIPTIVĂ, FONETICĂ ISTORICĂ (EVOLUTIVĂ) etc.) (*ibid.*: 55).

A doua abordare are în vedere un parcurs evolutiv invers celui dintâi, întrucât dezvoltarea a început de la subdomenii şi, treptat, ierarhizarea complexă a dat naştere domeniului (id. 2012: 52). Un exemplu este furnizat de matematică (Toma 2010: 73-98), care, la sfârşitul secolului al XVIII-lea, se reducea la aritmetică, văzută ca matematică elementară (*ibid.*: 74). În diacronie, se constată o specializare majoră, până la ştiinţele matematice din prezent, care înglobează atât subdomeniile clasice (algebra, analiza, geometria), cât şi subsubdomenii (analiza funcţională, geometria diferenţială, teoria numerelor) (*ibid.*: 77-78; vezi şi Toma 2012).

Pentru alţi cercetători, importanţa analizei evolutive constă în mobilitatea denotativă, care se manifestă în interiorul aceleiaşi limbi sau este susţinută printr-un studiu contrastiv între două sau mai multe limbi (Bidu-Vrănceanu 2012: 58). Pe teren românesc, s-a sesizat că mobilitatea denotativă este prezentă în terminologia agronomiei, având rolul de a reda o anumită relaţie între tradiţie şi inovaţie în funcţie de dezvoltarea realităţii extralingvistice (id.

BDD-V2856 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:22 UTC)

2010a: 33-48; vezi şi id. 2012: 58). Exemple în acest sens sunt termeni precum CÂMPIE, ÎNGRĂŞĂMÂNT sau PLUG care, la nivel formal, reprezintă tradiţia. La nivelul semnificaţiei, însă, de la începutul secolului al XIX-lea până în prezent, termenii respectivi au trecut printr-o remarcabilă evoluţie conceptual-semantică (id. 2010a: 37, 39-41).

Pe plan extern, înregistrarea mobilităţii denotative dintr-o anumită perioadă de timp a fost coroborată cu studierea contrastivă a două sau mai multe limbi, cum se întâmplă în analiza diacronică şi comparativă între franceză şi germană a unui termen din limbajul politic (anume, DEMOCRAŢIE) (Briu 2011: 117-130). Din cuprinsul unei cercetări lingvistice riguros întocmite nu lipseşte nici corelarea cu date extralingvistice, care indică variaţii semantice importante ale unui termen aparent uşor decodabil (*ibid.*: 127).

În altă ordine de idei, studierea diacronică a terminologiilor are drept consecinţă interesul acordat motivării şi remotivării termenilor, ale căror sensuri variază în relaţia dintre sincronie şi diacronie (Bidu-Vrănceanu 2012: 50). Într-o astfel de cercetare, în care se combină analiza diacronică şi cea sincronică, sunt luaţi în considerare termeni ce trimit la conceptul „parlament" (Sakhno 2011: 153-190). Termenii respectivi provin din câteva limbi europene de origine slavă sau germanică, fiind amintiţi şi termenii preluaţi din limbi cu o anumită tradiţie culturală (greaca, latina ori ebraica) (*ibid.*: 170). Cu referiri constante la limba rusă, analiza relevă interacţiuni şi împrumuturi de la o limbă europeană la alta prin intermediul unor legături semantice între alte trei concepte inerente celui de „parlament", anume „a gândi", „a spune" şi „a vorbi" (*ibid.*: *passim*).

După o trecere în revistă a celor mai importante aspecte de natură teoretică, vom avea în vedere, în următoarea secţiune, atât câteva detalii despre fiecare dintre cele trei izvoare care formează corpusul prezentei lucrări, cât şi unele precizări legate de perspectivele din care au fost analizate acestea anterior.

Consideraţii preliminare asupra corpusului selectat

1. Analizat de N. Drăganu (1922), *Gromovnicul* tradus din limba slavonă şi tipărit de popa Dobre este inclus într-o carte de mici dimensiuni, apărută la cererea principelui transilvănean Gheorghe Rákóczi I. Din această carte fac parte numeroase texte, care acoperă subiecte religioase (*Paraclisul Maicii Domnului*, diferite *Molitve*, cele zece porunci etc.) şi preziceri făcute pe baza interpretării fenomenelor naturale (*Gromovnicŭ a lui Iraclie înpăratŭ*) ori a mişcărilor musculare involuntare (*Trepetŭnicŭ de semne omeneşti*) (*ibid.*: 167).

Prezentând particularităţile lingvistice prezente în *Gromovnic*, Drăganu se limitează la inventarierea elementelor lexicale neobişnuite, care fie nu mai sunt întrebuinţate în faza actuală a limbii române, fie sunt folosite cu un alt sens

BDD-V2856 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:22 UTC)

ori numai în anumite regiuni ale ţării (*ibid.*: 223, 227-228, 231-232). Sunt înregistraţi şase termeni meteorologici: trei elemente latineşti – *austru* = „vânt de miează-zi; miezăzi, sud” < **auster, -strum** (Drăganu 1922: 223); *plouros* = „ploios” < ***pluorōsus, -a, -um** (*ibid*.: 224); *ploios* < ***plojōsus, -a, -um** (= pluviosus, -a, -um) (*ibid.*) – şi trei elemente slavone – *boare* = „vifor” < paleo-sl. **боурια** (*ibid.*: 228); *bură* = „vifor” < mai curând din paleo-sl. **боурια**, decât din gr.-lat. *boreas* „vânt puternic”, „furtună” ori o modificare a lui *abur* (*ibid.*); *pripec* = „căldură”, „zăduh”, pentru care cf. sl. **припєкѫ** = „ardere” (*ibid.*: 229).

2. Următoarele texte asupra cărora ne vom opri sunt câteva dintre calendarele care alcătuiesc *Foletul novel*, reprezentând traduceri efectuate în epoca brâncovenească după originale italieneşti. Emil Vîrtosu, care s-a ocupat de editarea lor, nu discută particularităţile lingvistice, oferind, în schimb, informaţii despre contextul social-istoric al apariţiei calendarelor (1942: V-LVIII). Caracterul profund politic al calendarelor (care se întrevede în versiunea românească) este subliniat şi de Vîrtosu, care consideră că prognozele traduse servesc ca un ghid în intrigile politicii şi ale diplomaţiei europene, prezentând, în mod indirect, relaţiile interstatale (*ibid.*: VII).

Calendarele au fost redactate în limba română anual, timp de 12 ani, din 1693 şi până în 1704 (*ibid.*: VI, IX, XVII-XVIII). Până în prezent, s-au păstrat doar opt dintre manuscrise, în mod fragmentar, întrucât lipsesc adesea zile, săptămâni sau chiar luni întregi, iar din calendarul pe 1700 ne-a parvenit o singură filă. Celelalte patru calendare brâncoveneşti (din 1696, 1697, 1698 şi 1702) au fost pierdute sau distruse (*ibid.*: XVIII). Dintre cele opt calendare prezente în volumul editat de Emil Vîrtosu, analiza se va opri la şapte manuscrise brâncoveneşti, mai precis, la cele din anii 1693, 1694, 1695, 1699, 1701, 1703 şi 1704, excluzând calendarul din 1700, în care fila păstrată nu conţine prognoze meteorologice.

3. Din punct de vedere cronologic, ultimul fragment pe care-l aducem spre analiză este partea a III-a – „Pentru aerologhie” – din *Gramatica de la învăţătura fizicii*, a cărei traducere din limba italiană în limba română se datorează arhiereului moldovean Amfilohie Hotiniul. N. A. Ursu se opreşte asupra acestui text în cuprinsul primului capitol din studiul *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, în care este prezentată evoluţia terminologiei geografice (1962: 13-29), cu care limbajul meteorologic are numeroase interferenţe.

Discuţia despre *Gramatica fizicii* este purtată în contextul mai larg al primelor texte româneşti de geografie, apărute din raţiuni didactice şi esenţiale pentru formarea unui limbaj specializat al geografiei. Cele mai multe texte

BDD-V2856 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:22 UTC)

geografice sunt traduceri din greacă ori din rusă, iar, în timp, li se adaugă unele traduceri sau compilaţii după manuale din Europa Occidentală, în special din Italia. Între acestea din urmă se numără două texte traduse de Amfilohie Hotiniul: un text de geografie şi *Gramatica fizicii* (cca. 1790) (*ibid.*: 13, 19).

Deşi se observă influenţa neogreacă în terminologia de specialitate pe care arhiereul moldovean o foloseşte, cu precădere, în traducerea sa, multe neologisme (unele dintre ele, termeni meteorologici) provin din italiană. Acest lucru este demonstrat de menţinerea aspectului formal sau a accentului italian: *aerologhie*, *arcipeleag*, *artic* (şi *artico*), *atmosferă*, *climă*, *ecftoriu* (şi *ecfatore*), *meridian*, *meteorografie*, *meteoră*, *ochián* „ocean", *orizont* (şi *orizonte*), *ovest* „vest", *satelite*, *sferă* (şi *şferă*), *sudd*, (zona) *toridă*, *tropic* etc. (*ibid.*: 21).

Demne de menţionat sunt şi calcurile lingvistice regăsite în manuscris, a căror origine trebuie căutată în neogreacă, latină ori italiană: *aşăzământ* „sistem", *cumpănire* „echilibru", *curgere* „curent", *desime* „densitate", *ieşire* (a mării) „flux", *întoarcere* (a mării) „reflux", *lărgime* „spaţiu", *lăţime* „latitudine", *nesăvârşit* „infinit", *osie* „axă", *pământ cuprinzători* „continent" etc. (*ibid.*).

Precizăm că, în cuprinsul analizei care urmează, ne vom referi la elemente care aparţin **terminologiei meteorologice**. Se vor lua în considerare aspectele relevante pentru definirea conceptelor desemnate prin diferiţi termeni meteorologici sau pentru urmărirea comportamentului lor într-un pasaj discursiv. Detaliile care privesc fonetica diacronică sau morfologia nu constituie obiectul prezentei cercetări şi, prin urmare, nu vor fi analizate.

Evoluţia inventarului în terminologia meteorologiei. Niveluri de utilizare

1. Încă de la începutul părţii aplicative, trebuie specificat că demersul nostru ia în considerare scopul avut de fiecare sursă în parte. Astfel, în pofida unor diferenţe formale, *Gromovnicul* tipărit de popa Dobre şi cele şapte calendare din *Foletul novel* au o finalitate identică, anume prezicerea viitorului. În schimb, fragmentul din *Gramatica fizicii* tradusă de Amfilohie Hotiniul are un alt obiectiv, mai precis, impunerea unor termeni sau a unor construcţii specifice meteorologiei, un domeniu ştiinţific nestudiat până la acea dată.

În funcţie de destinaţia fiecărui izvor folosit în analiza noastră, se prefigurează două niveluri distincte de utilizare a inventarului de termeni meteorologici. Pe de o parte, potrivit celor afirmate de Gheorghe Chivu (2000: 66-67, 124), previziunile astrologice timpurii aparţin categoriei textelor tehnice, deoarece oferă indicaţii referitoare la posibilitatea apariţiei unor evenimente caracterizate ca imprevizibile (printre care se numără fenomene atmosferice de durată şi de intensitate diferite) şi la urmările pe care le pot avea. Rezultă,

BDD-V2856 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:22 UTC)

aşadar, *o utilizare discursivă* a termenilor meteorologici, care devin elemente de structurare a previziunilor astrologice.

Pe de altă parte, în pasajul prezent în *Gramatica de la învăţătura fizicii*, gradul de ştiinţificitate este preponderent, fiind direct tributar impunerii şi definirii riguroase a noţiunilor din meteorologie. Astfel, remarcăm *o utilizare autonimă* a termenilor meteorologici, strâns legată de discursul ştiinţific abordat în *Gramatica fizicii*.

2. *Gromovnicul lui Iraclie împărat* este organizat sub forma unor prognoze succint redactate, cu o sintaxă simplă, bazată pe raporturi de coordonare. Prognozele respective încep, invariabil, cu precizarea unuia dintre cele trei fenomene naturale neobişnuite (*fulgerul*, *tunetul* sau *cutremurul*), care se pot manifesta în perioada guvernată de un anumit semn zodiacal. În general, previziunea zodiacală continuă cu menţionarea evenimentelor ce au o probabilitate ridicată de a se produce în condiţiile amintite mai sus. Demn de remarcat este că informaţiile nu urmează un tipar anume, fiind amestecate detalii care vizează domenii precum cel agricol, demografic, meteorologic, militar, politic (intern şi extern), social etc. Totodată, aceste detalii nu sunt întotdeauna coocurente. Oferim spre exemplificare grupajul de informaţii corespunzătoare zodiei taurului:

> (1) *De va tunà în numărul viţelului, în ţărigrad [sic!] va fi bucurie, grăul va perì pre alocuré. Ĭarâ spre răsăritŭ greutate şi tăĭare mare, şi unul spre alaatŭ (sic = „alaltŭ”) se va sculà, şi lacrămi vorŭ fi înpăratului, şi între oameni boale, şi* ***ploae*** *nu va fi. Ĭarâ se va fi cutremur mare* ***pripec*** *va fi şi mare nevoe va fi.* (GD: 254, *s.n.*)

Prin oferirea prezicerilor dedicate perioadei aflate sub semnul taurului, notăm prezenţa unei noţiuni fundamentale în meteorologie, anume cea redată prin unitatea terminologică PLOAIE. Acest termen este regăsit, la forma de singular sau la cea de plural, în alte opt situaţii. Un aspect interesant este faptul că termenul PLOAIE nu înregistrează variaţii ale semantismului în diacronie. În mod similar stau lucrurile şi pentru termenul VÂNT, inventariat exclusiv la forma de plural, fapt care sugerează puterea avută de fenomenul meteorologic în cauză în momentul producerii sale. De asemenea, existenţa determinărilor (i.e., adjectivele *mari*, respectiv, *tari*) au menirea de a spori gradul de intensitate al manifestării atmosferice:

> (2) *De va tunà în numărul racu[lui] atunce un omŭ mare va murì. şi vor fi* ***vănturi*** *mari. şi ariile se vor înplé de grău. şi în laturé despre apus va fi rane. şi friguri multe. şi în legumi va fi scădére. şi va fi ĭarnâ gré.*

BDD-V2856 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:22 UTC)

*şi **plouroasă**, şi oarecine un domnŭ va perì [...]. Ĭarâ se va fi cutremur mare răutate se va sculà araviténilor, şi mari boĭari se vor smeri, şi se vor mutà dentr'-unŭ loc într'-altulŭ şi acel' locŭ se va schim'ba, şi rău va perì, primăvara şi vara va fi **ploioasâ**, şi păine multâ şi lăcuste multe, şi fierilor celor mič[i] perire.* (*ibid.*: 255, *s.n.*)

(3) *De va tunà în numărulŭ leului, în oameni mari va fi moarte. [...] şi va fi ĭarna mare şi **plouroasă**, şi celor înţelepţi pagubâ. Ĭarâ să va tunà sau va fulgerà întru amiaz[ă]zi, ploae va fi multâ şi va fi foamete, răurile şi văile de ape înplé-se-vorŭ, şi maré se va tulburà, şi de **boare** vorŭ fi răutăţi celorŭ ce îmblă pre ĭa. [...] Ĭarâ se va tunà noapté sau va fi fulgerŭ, atunce va fi păine multâ, şi rodŭ multŭ, şi **vănturi** tari, izvoarăle şi răurile vorŭ săcà.* (*ibid.*: 255-256, *s.n.*)

În exemplele anterioare observăm ocurenţa unor adjective derivate (*plouroasă* şi *ploioasă*). Cele două adjective au fost semnalate de N. Drăganu (1922: 224), care le-a plasat în clasa elementelor lexicale neobişnuite.

În aceeaşi categorie a cuvintelor neobişnuite, Drăganu (*ibid.*: 228) include unitatea terminologică BOARE, care a fost deja înregistrată în exemplul (3). Statutul său de cuvânt neobişnuit este motivat prin faptul că, în sincronie, este întrebuinţat cu un sens diferit faţă de cel utilizat în prima fază a constituirii limbii române literare (*ibid.*). Astfel, în faza actuală a limbii române, BOARE desemnează o „adiere plăcută de vânt. [...]. ● / lat. ***bŏrĕas***" (DEXI 2007: 232). În schimb, în secolul al XVII-lea, semnificaţia termenului era de „vifor", iar originea sa trebuia căutată în slava veche (Drăganu 1922: 228).

Cu toate acestea, definiţia actuală a termenului VIFOR trimite la un referent cu totul diferit de cel denotat prin BOARE („**vífor** *s.n.* (*meteor.*) Vânt puternic, furtună (însoţită de ninsoare); (*pop.*) viforniţă, viforeală." – DEXI 2007: 2173). Deşi termenului înrudit BOREAL îi este asociat până în prezent semul /rece/ (vezi *ibid.*: 239), se constată o variaţie a semantismului avut de BOARE. Această variaţie a survenit într-un interval de aproximativ patru secole, răstimp în care BOARE şi-a pierdut anumite componente de sens, precum /+intensitate/, /+puternic/, /+zăpadă/, păstrând, însă, semul principal /vânt/.

O altă schimbare semantică s-a petrecut în cazul sinonimului contextual al termenului BOARE, anume BURĂ, pentru care Drăganu (1922: 228) furnizează acelaşi etimon paleoslav:

(4 *De va tunà în numărul de cornŭ de capră, atunce ploĭ vor fi 30 sau 40 de zile, şi între înpăraţi gălčavă, şi ură, şi răpştire, şi războe spre răsăritŭ, şi foamete pre alocuré. şi de **bură** mare, corăbiilor va fi perire, şi în oameni neputinţe vor fi [...].* (GD: 257-258, *s.n.*)

BDD-V2856 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:22 UTC)

Date fiind consecinţele majore pe care le produce fenomenul meteorologic în sine (dispariţia unor corăbii, pierderi pentru oameni), considerăm că acesta este diferit de cel exprimat în prezent prin BURĂ („**búră** *s.f.* **1.** (*meteor.*) Ploaie măruntă şi deasă (însoţită de ceaţă sau de negură); burniţă [...]. **2.** Ext. (*meteor., cu determ. „de ploaie”*) Ploaie măruntă şi deasă care vine şi trece repede şi răcoreşte atmosferă.” – DEXI 2007: 262). Se remarcă pierderea totală a semului /vânt/, spre deosebire de situaţia termenului BOARE.

În pofida acestui fapt, în sincronie, articolul de dicţionar dedicat termenului BURĂ face referire la realitatea extralingvistică avută în vedere în secolul al XVII-lea, însă numai în cuprinsul celui de-al patrulea sens („**4.** (*înv.*) Furtună, vijelie.” – DEXI 2007: 262). Sesizăm atât trimiterea parţială la fenomenul atmosferic, deoarece este absent semul /+zăpadă/ (viforul fiind, prin excelenţă, o furtună violentă care are loc iarna), cât şi precizarea mărcii diastratice (*înv.*), care semnalează deosebirile apărute în diacronie.

Alt termen meteorologic enunţat de Drăganu (1922: 228) în clasa cuvintelor neobişnuite este PRIPEC (indicat în cadrul exemplului (1) – vezi *supra*). În limba română actuală, se observă că semantismul său este neschimbat, diferenţierea fiind făcută doar metalingvistic, prin marca (*înv.*): „**prípec** *s.n.* (*înv.*) Caniculă, arşiţă [...]. ● / < bg. **припєк**” (DEXI 2007: 1561).

Nici în componenţa semantică a unităţii terminologice AUSTRU nu intervine o modificare în decursul celor patru secole de la apariţia sa în *Gromovnic*:

> (5) *Ĭară să va fi cutremur atunce laturé despre* ***austru*** *de foame vor murì şi u (sic) om mare cu muĭare-ş[i] va murì.* (GD: 257-258, *s.n.*).

În analiza particularităţilor lexicale ale textelor tipărite în timpul lui Gheorghe Rákóczi I, Drăganu sesizează existenţa a două sensuri, termenul AUSTRU desemnând atât un anumit tip de vânt (care suflă dinspre sud), cât şi punctul cardinal propriu-zis (1922: 223). În sincronie, cele două semnificaţii sunt păstrate, cu rezerva includerii mărcii diastratice (*înv.*) pentru sensul de punct cardinal: „**aústru** *s.n.* **1.** (*meteor.; în opoziţie cu „crivăţ”*) Vânt secetos care bate în ţara noastră din sud-vest, în Banat, Oltenia şi Muntenia [...]. **2.** (*geogr.; înv.*) Punct cardinal de unde bate austrul [...]. / lat. ***austrum***” DEXI (2007: 161). În plus, în cuprinsul *Gromovnicului* este actualizat sensul din geografie şi nu cel din meteorologie.

3. În privinţa manuscriselor care alcătuiesc *Foletul novel*, este necesară menţionarea faptului că previziunile astrologice nu mai sunt date în funcţie de un anumit semn zodiacal, ci în raport cu una dintre cele patru faze principale ale astrului selenar în decursul unei luni calendaristice (i.e., lună nouă, primul

BDD-V2856 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:22 UTC)

pătrar, lună plină, al doilea pătrar). De asemenea, previziunile astrologice din manuscrisele brâncoveneşti sunt mult mai ample decât cele din *Gromovnic* şi, deseori, permit identificarea unui anumit tipar de organizare. Informaţiile furnizate privesc domeniul politico-diplomatic, militar şi social, accentul punându-se cu precădere asupra evenimentelor care urmează să se petreacă în afara graniţelor Ţării Româneşti.

Pasajul informativ dedicat unei zile din calendar se încheie, de regulă, cu un scurt enunţ referitor la starea vremii. Prin structura sa, acest enunţ reprezintă o fază timpurie a buletinelor meteorologice de mai târziu (vezi exemplul (6)). Acest tipar se regăseşte în toate calendarele analizate, cu excepţia celui din 1695, ale cărui prevederi sunt exclusiv de natură meteorologică, fapt care reflectă importanţa din ce în ce mai mare pe care o capătă în acea perioadă informaţiile cu o asemenea tematică (vezi exemplul (7)).

(6) *Ghenarie. / La 14 <sic 4>, şfertul dentăi. / În Ţeara Zviţirilor, să face oaste pentru Franţa. / Craĭul ei, adecăte Franţii, să nevoĭaşte mult pentru o urzire carea, de va mearge pre dungă dreaptă, va face cutremur mult. / Savoĭa, joacă den măini, ce pururea cu scădeare. / Duca de Bavaria, face cale. / Şi, în Veneţia, ĭaste să sosească nişte obraze mari. / Vănt şi ploae.* (FN 1693: 5)

(7) *Martie 20, lună plină. / Va fi vreame cu căldură de primăvară, ĭară apoi vănt reace, humezeală şi seninate zile.* (FN 1695: 54)

Modul în care sunt organizate predicţiile astrologice, cu detalii care privesc diferite paliere, printre care şi cel meteorologic, dar şi importanţa dobândită de informaţiile despre starea vremii determină apariţia unui număr ridicat de elemente aparţinând **limbajului meteorologic** în comparaţie cu puţinii termeni prezenţi în *Gromovnicul* din epoca anterioară. În aceeaşi ordine de idei, dacă în acel text am identificat termeni meteorologici precum BURĂ şi PRIPEC care, în sincronie, sunt marcaţi parţial şi, respectiv, în totalitate ca învechiţi, în *Foletul novel* avem o paletă diversificată de concepte esenţiale denotate prin unităţi terminologice care sunt folosite în prezent nu doar în comunicarea ştiinţifică, ci şi în cea uzuală, de zi cu zi.

Astfel de unităţi terminologice sunt: AUSTRU, CĂLDURĂ, CEAŢĂ, FRIG, FURTUNĂ, GER, NOR, PIATRĂ, PLOAIE, RĂCEALĂ, ROUĂ, SENIN, UMEZEALĂ, VÂNT, VIJELIE, ZĂPADĂ. În buletinele meteo timpurii înregistrate în documentele din epoca brâncovenească, se observă că unii termeni meteorologici fundamentali sunt adesea utilizaţi independent, fără a fi însoţiţi de un determinant. Uneori, aceşti termeni apar în enunţuri reduse ca dimensiune şi lipsite de predicat, fiind preferată utilizarea hiponimică a unor hiperonime importante din **TMt**. La nivelul mesajului transmis, utilizarea ca

BDD-V2856 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:22 UTC)

hiponime a hiperonimelor meteorologice GER, PLOAIE, VÂNT, VIJELIE, ZĂPADĂ indică faptul că manifestările atmosferice desemnate sunt singurele care se vor produce în intervalul luat în considerare de către prognoza oferită, nefiind necesară detalierea ei:

(8) *Dechemvrie 3, şfertul dentăi. / Cheravale zice: [...] /* ***Ger****.* (FN 1703: 154, *s.n.*)
(9) *Noemvrie 5, şfertul dentăi. / Cheravale zice: [...] /* ***Ploae****.* (*ibid.*: 152, *s.n.*)
(10) *Avgust 21 dni, lună noaă. / Fruniol zice: [...] /* ***Văntu****.* (FN 1701: 109, *s.n.*)
(11) *Maĭu 18 dni, şfertul du pre urmă. / Chieravale zice: [...] /* ***Vijălie****.* (*ibid.*: 103, *s.n.*)
(12) *Dechemvrie 11 dni, lună plină. [...] / Cheravale zice: [...] /* ***Zăpadă.*** (FN 1703: 155, *s.n.*)

Tiparul folosirii hiponimice a hiperonimelor meteorologice alternează cu cel al menţionării a doi sau mai mulţi termeni în enunţuri din care, de asemenea, lipseşte predicatul. Prezenţa mai multor elemente ale **terminologiei meteorologice** în enunţuri care sunt, într-o anumită măsură, lacunare se datorează probabilităţii ca două sau mai multe fenomene atmosferice să se manifeste concomitent sau succesiv în perioada de timp (i.e., aproximativ o săptămână) dintre două prognoze. Din punct de vedere sintactic, posibilitatea apariţiei fenomenelor meteorologice în acel interval de o săptămână este scoasă în evidenţă adesea prin juxtapunere, coroborată de cele mai multe ori cu utilizarea fie a prepoziţiei simple *cu* (vezi exemplele (13)–(14)), fie a conjuncţiei coordonatoare copulative *şi* (exemplele (15)–(16)), fie a ambelor elemente de relaţie (exemplul (17)):

(13) *Ĭunie 1 dni, şfertul dentăĭu. / Chieravale zice: [...] / Vijălie, cu pĭiatră.* (FN 1701: 104)
(14) *Ghenarie 21 dni, lună plină. / Cheravale zice: [...] / Ploae cu Austru.* (FN 1703: 130)
(15) *Martie 20 dni, şfertul du pre urmă. / Chieravale zice: [...] / Ploae, răčală şi vănt.* (FN 1701: 100)
(16) *Aprilie 18 dni, şfertul du pre urmă. / Fruniol zice: [...] / Vănturi şi nori.* (*ibid.*: 101)
(17) *Noemvrie 11, luna noaă. / Chĭaraval zice: [...] / Senin, cu văntşi ploae.* (FN 1699: 85)

Între situaţiile enumerate, o atenţie deosebită se cuvine să acordăm exemplului (14), în care întâlnim termenul AUSTRU, înregistrat deja anterior, în micul inventar alcătuit pe baza *Gromovnicului* tipărit de popa Dobre. Faţă de situaţia respectivă, în care era ilustrat sensul secundar de punct cardinal

BDD-V2856 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:22 UTC)

(sinonim cu *sud*, *miazăzi*), se observă că în *Foletul novel* apare semnificaţia sa de bază, aceea de „Vânt secetos care bate în ţara noastră din sud-vest, în Banat, Oltenia şi Muntenia” (DEXI 2007: 161).

În aceeaşi ordine de idei, surprindem în documentul brâncovenesc utilizarea termenului PIATRĂ (sinonim cu unitatea terminologică GRINDINĂ), ilustrată în exemplul (13). Acest fapt constituie o diferenţă esenţială faţă de comunicarea tehnico-ştiinţifică actuală, chiar dacă o lucrare lexicografică de uz general precum DEXI 2007 îl plasează, printre altele, şi în clasa elementelor meteorologice („**piátră** *s.f.* **I.** [...] **8.** (*meteor.; de obicei în legătură cu vb. „a bate”, „a da”, „a cădea”*) Precipitaţie alcătuită din particule de gheaţă, care se formează atunci când în interiorul norilor de furtună există curenţi ascendenţi puternici; grindină” – *ibid.*: 1443). Termenul şi-a pierdut o parte din caracterul său ştiinţific, fiind resimţit în prezent ca aparţinând comunicării cotidiene, adesea substituit cu sinonimul GRINDINĂ, un termen deopotrivă din meteorologie şi din climatologie („**grindínă** *s.f.* **1.** (*climat.*). Precipitaţie atmosferică ce se formează în interiorul norilor cumulonimbus, alcătuită din particule de gheaţă (cu un diametru între 5-50 mm) [...]. / lat. ***grando***, ***-inis***.” – *ibid.*: 826).

Demnă de menţionat este şi situaţia termenului RĂCEALĂ, inventariat în exemplul (15). DEXI (2007: 1628) furnizează, ca sens principal, pe cel folosit în documentul brâncovenesc: „**răceálă** *s.f.* **1.** (*în opoz. cu „căldură”*) Temperatură scăzută a aerului; frig, vreme rece [...]”. Cu toate acestea, în acelaşi articol de dicţionar la care am făcut referire ne este oferit un sens secundar, specializat, însă nu din meteorologie, ci din medicină, lucru demonstrat, de altfel, prin marca diastratică ce-l însoţeşte: „**4.** (*med.*) Nume generic dat unor boli contagioase, localizate pe căile respiratorii superioare, care se manifestă prin guturai, traheită, bronşită, tuse cu expectoraţie, febră etc.” (*ibid.*: 1629). Prezenţa mărcii diastratice şi a definiţiei preştiinţifice care trimite la alţi termeni medicali cu un grad ridicat de ştiinţificitate (precum BRONŞITĂ, EXPECTORAŢIE şi TRAHEITĂ) determină, în prezent, un vorbitor obişnuit să asocieze termenul RĂCEALĂ mai degrabă cu paradigma bolilor respiratorii decât cu **terminologia meteorologică**.

Alteori, prognoza meteorologică din manuscrisele brâncoveneşti recurge la o organizare mai complexă, abandonând astfel tiparul anost cu simpla indicare a unuia sau a mai multor fenomene atmosferice care urmează să se petreacă în intervalul delimitat de două faze ale astrului lunar. Complexitatea structurii se datorează unor determinanţi (mai mult sau mai puţin specializaţi) care însoţesc unităţile terminologice din meteorologie inventariate anterior. Oferim spre exemplificare termenul VREME, care intră într-o serie de tipare de organizare.

BDD-V2856 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:22 UTC)

Pe de o parte, există un tipar de structurare bazat pe o categorie de determinanţi care sunt *cuvinte derivate de la alţi termeni meteorologici* (precum *călduroasă*, *friguroasă*, *ploioasă*, *răcoroasă*, *vănturoasă*):

(18) *[Luna plină, în 28 Maĭu.] [...] / Vreame* ***călduroasă*** *şi senin.* (FN 1694: 33, *s.n.*)
(19) *Ghenarie 6 dni, lună noao. / Eclipsis soarelui, nevăzut de noi. / Cheravale zice: [...] / Vreamea, măcar că senin, ĭară* ***friguroasă****.* (FN 1703: 129, *s.n.*)
(20) *Şfertul cel dentăĭu, în 22 Fevruarie. [...] / Vreamea,* ***ploioasă****.* (FN 1694: 28, *s.n.*)
(21) *[Aprilie /] La 10, luna plină [...] / Vreame* ***răcoroasă****, cu umezeală.* (FN 1693: 8, *s.n.*)
(22) *Noemvrie 3, şfertul dentăĭu. / Vreamea,* ***vănturoasă****, ĭar zăpadă, să schimbă, senin.* (FN 1695: 66, *s.n.*)

Pe de altă parte, numeroşi determinanţi se bazează pe o exprimare a stării vremii prin *adjective calificative* (ca *bună*, *frumoasă*, *rea*), care se referă la caracterul favorabil sau nefavorabil al acesteia. Drept urmare, se constată prezenţa unor adjective uzuale, des întâlnite în comunicarea de zi cu zi:

(23) *Luna noaă, în 14 Aprilie. [...] / Urmează vreamea* ***bună****.* (FN 1694: 31, *s.n.*)
(24) *Fevruarie 19, luna noaă. / Chĭaraval zice: [...] / Vreamea,* ***frumoasă*** *şi vănt.* (FN 1699: 75, *s.n.*)
(25) *Aprilie 1, şfertul dentăi. / [...] Bragania zice: [...] / Vreame* ***rea****, cu vănt şi ploae.* (FN 1704: 166, *s.n.*)

Al treilea tip principal de determinanţi este ilustrat de *adjectivele folosite cu sens metaforic*, care desemnează atât condiţii atmosferice excelente pentru o comunitate umană, cât şi unele neprielnice. În această categorie a determinanţilor sunt incluse cuvinte din sfera afectivă, cum ar fi *drăgăstoasă*, *melancolică*, *nenorocită*, *posomorâtă*, *stricată*, *turburată* şi *veaselă*:

(26) *Avgust 7, şfertul dentăi. / Vreamea,* ***drăgăstoasă****, apoi cu vănt, cu humezeală, să turbură.* (FN 1695: 62, *s.n.*)
(27) *[Noemvrie / La 10, şfertul du pre urmă] / Frig de voe şi vreame* ***melanholică****.* (FN 1693: 14, *s.n.*)
(28) *[Octomvrie / La 3, luna plină [...] /] Vreamea,* ***nenorocită*** *puţinel.* (*ibid.*: 13, *s.n.*)
(29) *Octomvrie 20 dni, şfertul dentăĭu. / Chĭaraval zice: [...] / Vreamea,* ***posomorătă****.* (FN 1699: 85, *s.n.*)

BDD-V2856 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:22 UTC)

(30) *Ĭunie 8 dni, lună plină. / Chieravale zice: [...] / Vreamea, aşa e de* ***stricată****, căt nu să poate spune!* (FN 1701: 105, *s.n.*)
(31) *Lună plină, în 22 Noemvrie. [...] / Vreamea,* ***turburată*** *şi cu umezeală.* (FN 1694: 42, *s.n.*)
(32) *[Martie /] La 26, luna noao [...] / Vreame* ***veaselă*** *şi să începe a să încălzi aerul.* (FN 1693: 8, *s.n.*)

4. Ca o observaţie preliminară, este util să menţionăm că specializarea subdomeniului *meteorologiei* are loc chiar din paginile părţii „Pentru aerologhie", pentru că în inventarul bine delimitat de unităţi terminologice pe care l-am identificat coexistă termeni deja fixaţi în limba română de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi termeni speciali, cu un grad ştiinţific mai ridicat, care, cu această ocazie, sunt şi impuşi în domeniul meteorologic. Formele acestor termeni sunt păstrate până în prezent sau, uneori, sunt parţial modificate: AEROLOGIE (*aerologhie*), AER (*aeră*), ANIMOGRAFIE, ATMOSFERĂ, CEAŢĂ, FRIG, FURTUNĂ, GER, GHEAŢĂ, GRINDINĂ, ÎNGHEŢĂTURĂ, METEOR (*meteoron*), MOINĂ, NEGURĂ, NOR (*noor* şi *nour*), OMĂT, PLOAIE (*ploae*), ROUĂ (*roaă*), VAPORI, VÂNT. Existenţa termenilor specializaţi îşi aduce contribuţia la considerarea fragmentului din *Gramatica fizicii* drept un mic tratat de meteorologie.

Analizând contextele în care termenii meteorologici apar, sesizăm că majoritatea acestor unităţi terminologice posedă o definiţie, care are statutul de a fi cel mai important mijloc prin care poate fi impus un termen. Din acest fapt decurge o utilizare specială a termenilor meteorologici, diferită de cea regăsită în *Gromovnicul* tradus de popa Dobre sau în calendarele care alcătuiesc *Foletul novel*, anume, o utilizare autonimă a componentelor din **terminologia meteorologiei**.

Ceea ce este interesant pentru prezenta discuţie este faptul că definiţiile sunt scrise într-un mod didactic, manifestat printr-o evidentă gradaţie, de la simplu la complex, a tuturor detaliilor relevante pentru meteorologie:

(33) ***Aerologhie*** *se înţelege vorbire filosofască pentru aeră ori văzduh, că esti o suptstare curgătoare, moale şi nevăzută, care împrejoară pământul de toate părţile şi cuprinde în sine ceţile, nourii şi alti arătări şi să suflă de toate trupurile vieţuitoare. Tot trupul aerii să diosebeşte cu nume de a t m o s f e r a.* (GF: 123, *s.n.*)

O altă observaţie vizează instaurarea unor tipare de redactare a definiţiilor, în sensul că unele sunt foarte asemănătoare celor din dicţionarele actuale (vezi exemplul (33)), în timp ce altele se îndepărtează de acest tipar. Ca urmare, în timp ce un articol dintr-un dicţionar general actual începe cu definiţia şi se încheie cu indicarea etimonului, în fragmentul tradus de episcopul moldovean

BDD-V2856 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:22 UTC)

primează informaţiile de ordin etimologic, urmate de definirea propriu-zisă. Această situaţie se regăseşte în definirea termenilor ANIMOGRAFIE şi METEORON (vezi exemplele (34) şi (35)), fiind motivată prin aceea că cele două unităţi terminologice sunt neologice. Datorită acestui aspect, dar şi faptului că textul lui Amfilohie Hotiniul reprezintă una dintre primele cercetări de geografie (care include concepte de meteorologie) din spaţiul românesc, etimonul precedă definiţia referentului descris. Prin această practică folosită în mod frecvent, considerăm că avem a face cu un nou mijloc de impunere a unor noi elemente ale **terminologiei meteorologice**.

(34) *Cuvântul **Animografie** vine de la a n i m o s, „vânt", g r a f i e, „scrisoare" care va să zică „scrisoarea vânturilor".* (*ibid.*: 128, *s.n.*)

(35) *Cuvântul **m e t e o r o n** vasăzică „înălţare în-sus", ori de asupra noastră, în áera cum sânt nourii, fuljerile şi alt. Care să aleg de trii feliuri: De apă, de áeră şi de foc. Celi de apă sânt făcute de ceţi şi de părticeli apoase, că căldura soarelui le dezlipeşte şi le trage în sus, şi care áera le face, sunt multi feliuri de picături, cum sânt negurile, noorii, ploile şi alt.*
Celi de áera, cumu-i vântul şi a sali diosebite feliuri. Dar a vorbi cu apropiere, vântul nu esti cu totul o meteoră nici să face vreuna din însuşi vântu.
Celi de foc sânt făcute de o râdicare grasă şi de pucioasă, născute la o suptstare silitroasă de a áerii, la care pricinuesc arătări de lumină, cumu-s fulgerile, „zmei zburători" şi alt. (*ibid.*: 131, *s.n.*)

Exemplul precedent, dedicat termenului METEORON, dă seama nu numai de prezenţa tiparului de definire care începe cu oferirea informaţiilor etimologice, ci şi de existenţa unei practici preferate în cuprinsul definiţiilor întâlnite în scurtul tratat ştiinţific tradus de arhiereul moldovean. Această practică se bazează pe o ierarhie conceptuală simplă, aflată într-un stadiu timpuriu, care nu face uz de criterii complexe, spre deosebire de taxonomiile existente în textele specializate din prezent (vezi, în acest sens, discuţia purtată în Grigore 2012: 166-168, pentru definiţiile termenilor-prototip NOR, PRECIPITAŢIE, VÂNT).

Alt tipar întâlnit în cadrul definiţiilor din *Gramatica de la învăţătura fizicii* se constituie pe baza proprietăţilor fundamentale ale unui anumit element meteorologic. Această modalitate de definire se apropie de definiţiile enciclopedice sau ostensive existente, de multe ori, în dicţionarele generale din prezent.

(36) *Meteorile carele să fac din ceţi sânt **noorii**, care câştigă ceţile, că altă nu sânt decât o adunare de ceţi scoase din mări şi din pământ, şi care să râdică în áeră până când sânt de greutate întocma cu áera, întru care apoi după urmare înoată şi plutesc, lovindu-se şi mestecându-se*

BDD-V2856 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:22 UTC)

unii cu alţii, să îngroaşă şi se fac deşi şi grei şi cu cât or fi mai supţiri şi mai rari, cu atâta vin mai uşori şi să râdică în sus. (*ibid.*, *s.n.*)

Uneori, definiţiile termenilor meteorologici abundă în informaţii a căror acurateţe amintesc de o expunere pur ştiinţifică. Acest fapt este demonstrat de furnizarea unor valori ale latitudinii (denumite *lăţime*) şi a unor repere geografice bine stabilite (exemplul (37)) ori de enunţarea unor valori concrete, ce au legătură cu viteza (denumită *repegiune*) mai mare sau mai mică a vântului (vezi exemplul (38)).

(37) *Vânturile carele sânt cu orânduială de obşte sunt acele, carele suflă neîncetat de la acelaşi loc prin toate trecire anului, cumu-i de la nord-est ori de prin prejur la dinspre miazi-noapte a ecfatoriului pe 30 de gradi de lăţime şi de la sud-est ori dimprejur de la parte dinspre amiazi-zi a ecfatoriului, iarşile pe 30 di gradi de lăţime în Ochianul Indienilor şi în Mare ce mare de la sud.* (*ibid.*: 129, *s.n.*)

(38) *S-au găsit prin lucrări, că întru-o furtună mare, repegiunea vântului nu este mai mult decât 18-20 leghi într-un ceas. Şi un vânt de obşte trece lărgimea de 5 leghi pe fieşte care ceas şi cum că sunt atâta de liniştite, care într-un ceas nu fac mai mult decât o leghe.* (*ibid.*: 131, *s.n.*)

La acurateţea de tip ştiinţific au un aport semnificativ referirile la alţi cercetători care s-au ocupat de geografie, în general, şi de meteorologie, în particular:

(39) *Vântul nu este alta decât o curgere ori un val de aeră, ca un râu ori o curgere de apă. Baconie împarte vânturile în patru feliuri.* (*ibid.*: 128, *s.n.*)

(40) *Gheaţa şi frigul au gerul. Zice dascălul Haine, că frigul au gerul să trag de la o suptstare săroasă, care pluteşte în aeră.* (*ibid.*: 133, *s.n.*)

Prin intermediul acestor referiri, putem afirma că ne sunt date ilustrări ale argumentului care, în retorică, poartă numele de *argumentum ad autoritatem*. Utilizarea acestui tip de argument poate fi explicată prin aceea că, indicându-se numele unor cercetători interesaţi de chestiuni geografice, se încearcă justificarea importanţei avute de meteorologie şi obţinerea unui anumit grad de credibilitate a traducerii în rândul cititorilor.

Concluzii

În încheierea discuţiei asupra evoluţiei inventarului de termeni meteorologici, vom enunţa câteva consideraţii finale cu privire la cele trei surse care au stat la baza analizei întreprinse, dar şi la particularităţile comune şi/sau

BDD-V2856 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:22 UTC)

diferite în legătură cu **terminologia meteorologiei (TMt)**, o ştiinţă cu un impact social larg.

Analiza celor trei traduceri a avut ca rezultat stabilirea a două niveluri principale de utilizare pentru termenii meteorologici. Pe de o parte, identificăm *o utilizare discursivă* în primele două surse, apărute din dorinţa de a prognoza anumite evenimente în funcţie de fenomene naturale petrecute într-o perioadă guvernată de un semn zodiacal (în *Gromovnic*) sau în raport cu cele patru faze principale ale astrului selenar (în *Foletul novel*). În cuprinsul surselor, termenii din meteorologie sunt simple componente ale discursului anticipativ.

Pe de altă parte, reţinem *o utilizare autonimă* a termenilor meteorologici în partea intitulată „Pentru aerologhie" din *Gramatica fizicii* tradusă de către Amfilohie Hotiniul. Prezenţa acestui tip special de utilizare este strâns legată de discursul ştiinţific din respectiva secţiune şi se datorează finalităţilor importante cărora le este subscris fragmentul, anume definirii noţiunilor majore din meteorologie şi îmbogăţirii inventarului de termeni deja existent în epocă cu alte structuri specifice domeniului ştiinţific discutat.

Analizând comparativ rezultatele furnizate de fiecare text în parte, observăm că, în diacronie, inventarul înregistrat urmează un parcurs firesc, de la simplu la complex, de la o listă restrânsă de termeni dintre care cei mai mulţi sunt azi intraţi în limba comună (BOARE, BURĂ, PLOAIE, VÂNT) la una din care fac parte elemente caracteristice **limbajului meteorologic** (ANIMOGRAFIE, METEOR etc.). În pofida faptului că originea meteorologiei trebuie căutată în geografie, pe baza complexităţii semantice dobândite treptat de termenii meteorologici se dezvoltă un domeniu ştiinţific, la rândul său independent, din ce în ce mai specializat.

La nivelul termenilor prezenţi ca atare în inventarul stabilit pornind de la cele trei traduceri, observăm anumite diferenţe cauzate, în primul rând, de evoluţia stilului tehnico-ştiinţific în intervalul luat în considerare, delimitat de anii 1639 şi 1790. Un prim aspect vizează faptul că, în timp ce pentru unii termeni meteorologici esenţiali, precum PLOAIE şi VÂNT, parcursul în diacronie este neîntrerupt, deoarece şi-au păstrat semnificaţia avută încă din secolul al XVII-lea, pentru alţii (cum ar fi BURĂ şi PRIPEC), constatăm în limba română actuală marcarea totală sau parţială (doar pentru sensul meteorologic) ca învechiţi.

În altă ordine de idei, există unităţi terminologice din meteorologie cu un sens total diferit faţă de cel avut iniţial. Este cazul termenului BOARE (regăsit în cadrul *Gromovnicului*), care iniţial avea semnificaţia de „vifor", sau al termenului RĂCEALĂ („răcoare", „răcorire") din paginile *Foletului novel*. Diferenţa de sens din prezent survine ca o modificare a componenţei semantice, urmată, cel puţin în situaţia celui de-al doilea termen, de o specializare mult mai puternică în alt domeniu ştiinţific (în speţă, medicina).

BDD-V2856 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:22 UTC)

De asemenea, am remarcat că, în discursul de tip anticipativ, informaţiile meteorologice capătă o importanţă din ce în ce mai mare, fapt demonstrat nu numai de prezenţa lor în majoritatea prognozelor din *Foletul novel* (cu o structură asemănătoare buletinelor meteo din prezent), ci şi de folosirea termenilor meteorologici în mod curent. Ca un efect al acestei folosiri, am observat o serie de modalităţi prin care este transmisă informaţia meteorologică, ajungându-se la formulări aparţinând limbajului figurativ (adjective din sfera afectivă), care pot fi datorate statutului stilului tehnico-ştiinţific într-o perioadă timpurie a dezvoltării sale.

Situaţia se prezintă într-o măsură diferită în paginile secţiunii „Pentru aerologhie", care poate fi considerată un mic tratat de meteorologie. Atenţia acordată îndeosebi modalităţilor de definire (care urmează un tipar didactic) se datorează încercării de a pune bazele unui domeniu ştiinţific de sine stătător, nestudiat până la acea dată. În virtutea acestui lucru se explică abundenţa deloc surprinzătoare a detaliilor etimologice (într-o epocă în care au loc împrumuturi neologice), dar şi a celor enciclopedice ori taxonomice (deşi aflate într-un stadiu incipient în privinţa numărului de criterii).

SURSE

FN = *Foletul novel*, tradus de Ioan Romanul sau Ion Frăncul, [Ţara Românească], 1693-1704, în Emil Vîrtosu (ed.) 1942: 1-172.

GD = *Gromovnic*, tipărit de popa Dobre, Alba Iulia, 1639, în N. Drăganu (1922): 253-258.

GF = *Gramatica de la învăţătura fizicii*, tradusă de Amfilohie Hotiniul, [Moldova], cca. 1790, în L. P. Derzaceva (redactor responsabil), 1990, *Gramatica de la învăţătura fizicii*, Chişinău, [Editura] Ştiinţa, p. 123-138.

BIBLIOGRAFIE

Bidu-Vrănceanu, Angela (coord.), 2010, *Terminologie şi terminologii*, volumul I, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Bidu-Vrănceanu, Angela (coord.), 2012, *Terminologie şi terminologii*, volumul al II-lea, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Bidu-Vrănceanu, Angela, 2010a, „Terminologia agricolă / agronomică", în Bidu-Vrănceanu (coord.) 2010: 33-48.

Bidu-Vrănceanu, Angela, 2010b, „Terminologia lingvistică", în Bidu-Vrănceanu (coord.) 2010: 49-72.

Bidu-Vrănceanu, Angela, 2012, „Terminologia, interpretări şi reinterpretări", în Bidu-Vrănceanu (coord.) 2012: 9-72.

BDD-V2856 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:22 UTC)

Briu, Jean-Jacques (ed.), 2011, *Terminologie (I): analyser des termes et des concepts*, Bern, Peter Lang SA, Éditions scientifiques internationales.

Briu, Jean-Jacques, 2011, „«démocratie/Demokratie»: variation du sémantisme des deux termes du 18e au 20e siècle", în Briu (ed.) 2011: 117-130.

Chivu, Gheorghe, 2000, *Limba română de la primele texte până la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Variantele stilistice*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

DEXI 2007 – *Dicţionar explicativ ilustrat al limbii române*, coord. Eugenia Dima, Chişinău, Editura Arc Gunivas.

Drăganu, N., 1922, „Cea mai veche carte rákóczyană", în Alex. Lapedatu şi Ioan Lupaş (redactori), 1921-1922, *Anuarul Institutului de Istorie Naţională*, vol. I., Cluj-Napoca, Institutul de Arte Grafice „Ardealul", p. 161-278.

DSL 2005 – Angela Bidu-Vrănceanu, Cristina Călăraşu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Editura Nemira, Bucureşti.

Grigore, Andreea-Victoria, 2011, „Variaţia discursivă în terminologia meteo", în Zafiu, Rodica, Camelia Uşurelu, Helga Bogdan Oprea (eds.), *Limba română: ipostaze ale variaţiei lingvistice. Al 10-lea Colocviu al Catedrei de Limba Română (3-4 decembrie 2010)*, volumul I, *Gramatică şi fonologie. Lexic, semantică, terminologii*. *Istoria limbii române, dialectologie şi filologie*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 259-267.

Grigore, Andreea-Victoria, 2012, „Termenii din meteorologie. Între terminologia lexicală şi terminologia discursivă", în Bidu-Vrănceanu (coord.) 2012: 161-183.

Ohligschlaeger, Kerstin, 2011, „À la recherche du «génie de la langue»", în Briu (ed.) 2011: 101-116.

Sakhno, Serguei, 2011, „Les députés du Parlement russe pensent-ils? Autour du concept de «parlement»: analyse en synchronie et en diachronie de certains termes de langues européennes", în Briu (ed.) 2011: 153-190.

Toma, Alice, 2010, „Terminologia matematică", în Bidu-Vrănceanu (coord.) 2010: 73-98.

Toma, Alice, 2012, „Terminologia matematică – analiză lexicală şi discursivă", în Bidu-Vrănceanu (coord.) 2012: 75-93.

Ursu, N. A., 1962, *Formarea terminologiilor ştiinţifice româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Vîrtosu, Emil (ed.), 1942, *Foletul novel. Calendarul lui Constantin vodă Brâncoveanu. 1693-1704*, Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului.

Andreea-Victoria GRIGORE
Universitatea din Bucureşti

BDD-V2856 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:02:22 UTC)